

Under strecket

Sedan 1918

Därför drar inte EU:s högerpopulister jämnt

En högerradikal valseger och vridning av hela EU åt ett auktoritärt håll – det är en av farhågorna i demokratiska kretsar inför valet till Europaparlamentet. Men en sådan politik förutsätter samsyn i en rad frågor, vilket högerradikala partier från Väst- respektive Östeuropa tills vidare saknar.

I det spanska valet i slutet av april säkrade uppstickarpolitiet Vox en representation i landets parlament, som första högerradikala parti sedan Francodiktaturen föll 1975. Några dagar senare bildades en ny regering i Estland. I den ingår det högerradikala partiet Ekre, som nästan tredubblade sitt stöd i valet i mars. Dessa är de senaste exemplen på hur EU har trätt in i den populistiska högerradikalismens tidevarv. Idag återstår bara fem medlemsländer som inte har liknande partier i sina parlament. I EU finns det lika många regeringar med högerradikala partier som det finns vänsterregeringar.

Högerradikalernas frammarsch är inte oväntat en av de mest debatterade frågorna inför valet till EU-parlamentet i slutet av maj. Det är av diskussionerna lätt att få intrycket av att den väg som nu sveper över Europa ser ungefär likadan ut och bygger på likadana mekanismer var den än dyker upp. Men även om det finns många gemensamma beröringspunkter – som värdekonserveratism, nationalism och EU-skepticism – finns det flera anmärkningsvärda skillnader mellan högerradikalismen i Västeuropa respektive i Östeuropa.

Sedan några år tillbaka står migrationsfrågan i centrum för den politiska debatten i stora delar av EU. I Västeuropa har högerradikalerna redan i många år byggt sin politik på att angripa muslimer och andra religiösa minoriteter, invandrare och flyktingar. I Östeuropa talar man idag med samma tunga. Regionens två främsta högerradikala företrädare, Ungerns regeringsparti Fidesz och Polens regeringsparti Lag och rättvisa, är ökända för sin främlingsfientlighet. Men det är en retorik man plötsligt och mycket pragmatiskt lade sig till med under den stora flyktingkrisens år 2015. Innan dess talade Ungerns premiärminister Viktor Orbán och Polens starke man Jarosław Kaczyński sällan eller aldrig på sådant vis. Istället byggde de sin politik och sina väljarbaser på nationalism och regionala värdefrågor.

Den ungersk-brittiske sociologiprofessorn Frank Furedi har i boken "Populism and the European culture wars" (se Under strecket 20/12 2017) behandlat skillnaderna mellan väst och öst beträffande den högerpopulistiska idévärlden bortom det främlingsfientliga narrativet. Han menar att östeuropeiska länder som Ungern, Polen och även Ryssland leder tidigare i modern tid har kunnat diskutera hur de ser på sina nationella identiteter och sina värderingar. Sådana diskussioner var tabu under kommunismens decennier, och de fick heller inget utrymme efter kommunismens fall, när länderna i praktiken påtvingades ett ekonomiskt-politiskt liberalt system som villkor för att kunna närma sig västvärlden. Enligt Furedi förväntades östeuropeerna lägga alla diskussioner om nationen, traditioner och olösta frågor från det förflutna i malpåse, för att kunna göra en snabb resa in i framtiden och moderniteten.

Det var något som liberalt sinnade medborgare kunde köpa, men inte nödvändigtvis de andra. "Under kommunisttiden undertrycktes den nationella medvetenheten. Nu har en konflikt utbrutit mellan de stater som redan under lång tid utvecklat sina nationella identiteter och de stater som har kämpat med att hitta sina efter systemskiftet 1989", skriver Furedi.

Det liberala systemet innebar även att normbrytande värderingar om livsstilar, familjefrågor och sexualitet följde med på köpet. Dessa värderingar hade utvecklats under decennier i Västeuropa och hamnade plötsligt i konflikt med många östeuropeers önskan om att återgå till de äldre traditioner och värderingar som hade varit



Nationalistisk demonstration i Warszawa den 1 maj.
Foto: Marcin Wzientek/TT

undertryckta under Sovjettiden. Furedi kallar denna konflikt för ett "kulturkrig" i Europa.

Det är de medborgare som önskar leva på ett sätt som inte överensstämmer med västs postnationalistiska värderingar som röstar på politiska ledare som säger sig vilja värna nationella identiteter. Och det är särskilt presidenten i det stora landet i öst som önskar bli den största ledstjärnan: "Som ett svar på de antitraditionalistiska värderingarna i väst har Rysslands president Vladimir Putin försökt axla rollen som en global ledare som kämpar för traditionalism och en kristen livsstil", enligt Furedi.

Det är i detta sammanhang som västeuropeiska högerradikaler träder in som stora beundrare av Putins ledarroll. En påfallande stor del av dessa partier – även de som befinner sig i regeringsställning, som italienska Lega och österrikiska Frihetspartiet – har en positiv syn på Putin och försöker inte heller dölja detta. För högerradikalerna i Västeuropa framstår Putin och hans auktoritära regim som ett slags antites till det överstatliga och "vänsterliberala" EU som de euroskeptiska partierna så djupt avskyr. Putin representerar också de traditioner och konservativa värderingar som anses ha blivit förskjutna i väst.

Men detta är inte en beundran som östeuropeiska högerradikala alldeles enkelt kan stämma in i, eftersom deras hemländer har ett mycket mer komplicerat förflutet med Ryssland. I Estland är exempelvis det nytillträdde högerradikala regeringspartiet Ekre uttalat Rysslandskritiskt. I Polen är Kaczyński och hans Lag och rättvisa starkt Rysslandsfientligt – på grund av ryska övergrepp i historien.

Flera högerradikala partier i öst har visserligen upprätthållit band till Putin, men de är snarare intresserade av att kopiera det auktoritära kontrollsystem som han har byggt i Ryssland än av att göra sina hemländer till lydriken under Ryssland. Dessa partier är euroskeptiska och målar ut EU-byråkratin som en fiende som berövar folk deras självbestämmande och de har framgångsrikt förankrat denna retorik hos många väljare, genom att anspela på den historia av att kontrolleras av utländska stormakter som Östeuropa har erfarenhet av. Det gör att de tassar mycket försiktigt kring Rysslandsfrågan, eftersom tanken på Moskva lätt kan trigga igång minnen av utländsk kontroll.

Tidigare i våras träffade jag den polske statsvetaren och

filosofen Jacek Koltan på hans arbetsplats i European Solidarity Center, i en rostbrun byggnad belägen i det gamla Leninvarvet i Gdańsk. Centret är både en tanke-smedja, ett kulturhus samt ett museum över den legendariska fackföreningen Solidaritet som bildades på varvsområdet 1980. Vi talade först om Gdańsk liberala borgmästare Paweł Adamowicz, som knivmördades i januari av en till synes psykiskt sjuk ung man. Jacek Koltan hör till de liberala kritiker som anser att mordet var en direkt konsekvens av det högerradikala regeringspartiets hatiska attacker mot Adamowicz.

Sedan talade vi om det faktum att det är den unga generationen i Polen som idag är mest högerradikal. Koltan menade att det beror på faktorer som är giltiga även i flera andra närliggande länder i ett postkommunistiskt Östeuropa som fortfarande är en region under förändring. Det har saknats tillräckligt med ventiler för att visa vad man kan kalla för "nationell stolthet" över de faktiska framgångarna efter systemskiftet 1989.

"Alla människor i hela Östeuropa var så upptagna med sina egna liv, att de missade chansen att ge sig själva ett erkännande. Det fanns ingen tid för att prata om vilka vi egentligen är. Så folk har saknat en berättelse som borde ha berättats. Det är därför det fortfarande finns ett missnöje", menade Koltan.

En som utnyttjade detta missnöje var den numera döde ex-presidenten Lech Kaczyński, tvillingbror till Polens nuvarande starke man, som lät skapa det berömda museet om Warszawaupproret 1944 i landets huvudstad. Enligt Koltan blev det ett viktigt institut för att minnas det förflutna, men också för att berätta en historia om den stolta polska nationen som dör för sitt land och för sin frihet.

"Museet var ett av de första initiativen från det nuvarande högerradikala regeringspartiet som stödde en tendens hos medborgarna, och särskilt den yngre generationen, om att göra nationens tragedier i stället för framgångar till den viktigaste komponenten i den nationella identiteten", förklarade Koltan.

Många högerradikaler i Östeuropa räknar även in konsekvenserna av den nyliberal konstruerade kapitalism som introducerades i Östeuropa efter systemskiftet i berättelsen om nationens tragedier. Förändringarna gjorde många medborgare till vinnare, men andra till förlorare. Vissa partier i regionen, som ungerska Jobbik, har på grund av detta identifierat sig som antikapitalistiska. Kaczyński och Orbán är uttalade motståndare till nyliberalismen och har fört en ekonomisk politik med starka statliga insatser. Det har satsats mycket på att utöka den statliga styrningen av ekonomin, samt på vissa betydande inslag av välfärdspolitik.

Ett av Lag och rättvisas vallöften 2015 var att introducera ett barnbidrag på hela 500 zloty, en i Polen mycket betydande summa. Trots att många i landet trodde att detta skulle vara budgetmässigt omöjligt har regeringen infriat löftet. Enligt Jacek Koltan är barnbidraget en av de största ekonomiska omfördelningarna sedan kommunismens dagar i Polen, vilket tydligt har bidragit till att regeringen har behållit ett omfattande väljarstöd.

En sådan ekonomisk politik är dock raka motsatsen till den som förespråkas av de flesta tongivande högerradikala partier i Västeuropa, som i stället omfamnar nyliberala lösningar.

Inför EU-valet i maj förblir den högerradikala frammar-schen en hett debatterad fråga. Det finns en oro för att dessa partier kan bli ännu starkare i valet och sedan gadda ihop sig, vilket skulle kunna förändra hur hela EU fungerar. Men det förutsätter att alla partierna kan komma överens. Som vi har sett finns det dock betydande skillnader mellan dem som försvårar ett sådant samarbete.

Joakim Medin

Frilansjournalist och författare, senast till "Orbánistan. Rädsla och avsky i det illiberala Ungern" (2018)
understrecket@svd.se